

הרב שמעון לוי
- מרצה בחוג לחינוך -

הוראת דינים כסוגיא בהעמקה

נושא לדוגמא: דבר שאיך מתכוין ופסיק רישיה באיסורי שבת

מבוא

סבות למעמד הנחות של השעור בדינים:

כל מי שקרוב למקצוע תושבע"פ יודע וחש, כי יש שוני עצום בין הוראת הגמרא בכתה לבין הוראת דינים. אם בהוראת גמ' יש מוטיבציה מצד התלמידים, ההתעניינות רבה, ויש ריתחא דאורייתא, הרי שיעור דינים מלווה ברובו בפסיביות רבה מצד התלמידים, הפעילות מועטה, וההתלהבות אינה קיימת כלל. והשאלה כמובן היא, היכן כאן נקודת התורפה, ומדוע יש קוטביות כה רבה בהוראת שני מקצועות שהם אחד.

כ"כ, פעמים רבות מעוניין מדריך פדגוגי להדגים בפני חניכיו המכשירים עצמם להוראת תושבע"פ, שיעור בדינים באחת הישיבות התיכונדות או בבית-ספר תיכון דתי, והנה נתקל הוא בחוסר עניין ובחוסר רצון אך מתחמק מלהדגים שיעור בדינים. והשאלה כמובן, היא: מדוע המורה לתושבע"פ מרגיש עצמו יציב וחזק בשיעור גמרא ומוכן אף להדגמה וביקורת, ואילו בשיעור דינים עצם ההתחמקות, מלמדת על אי-שביעות רצון מצד המורה עצמו על שיעוריו-הוא בדינים.

אפשר שהסיבה נעוצה, במספר השעות הקטן המוקדש לשיעורי דינים. בדרך-כלל, מדובר בשעה אחת שבועית, מספר השעות המוקדשות ללימוד גמרא. כנראה, שככל שמספר השעות רב יותר ההתייחסות רצינית יותר. יתכן והסיבה היא, הזמן המוקדש לשיעור דינים ע"י הר"מ. בדרך כלל, מוקדשות עשר הדקות האחרונות של שיעור גמ' האחרון ביום ללימוד הלכה, וכמובן זהו זמן לא נוח ולא מתאים, בהתחשב בעיפות המצטברת בסוף שיעורי גמ' וכן בהמתנה להפסקה הקרובה. עשר דקות האחרונות הופכות, איפוא, למעין הכנה לקראת ההפסקה או במקרה הטוב לזמן מנוחה משיעור הגמ' המייגע, ולו מהשיעור המהנה ביותר בגמ', שהרי המשא והמתן התלמודי דורש אחריו מנוחה והירגעות ובפרט לתלמידים צעירים. אמנם ישנם ר"מים שעמדו על בעיה זו, ופתרו אותה בדרך אחרת, שקבעו את שיעור ההלכה לעשר הדקות הראשונות של תחילת היום ולפני השיעור בגמ'. אך גם בזה לא נפתרה הבעיה של יחס התלמידים למקצוע ההלכה כמקצוע חיוני ונחוץ בחייו של היהודי הדתי, ובדרך-כלל ההתייחסות מצד

התלמידים - במקרה הטוב - הפגנת יחס של כבוד להלכה הנאמרת בפתחת היום כסמל וכטקס לתחילת יום חדש ותו לא, ולא לשם המטרות החשובות שלמענך נועד השיעור בדינים. ויש פעמים שעשר הדקות הללו הופכות בידי התלמידים לזמן שאפשר לסדר "סידורים" בתחילת היום לפני השיעור בגמ'. ואכך, תלמידים רבים יעדיפו להחסיר בעשר דקות אלו מאשר להחסיר עשר דקות משיעור גמ'.

הבעיה העיקרית: הצבת מטרות נכונות

אמנם אלו בעיות המלוות את הוראת הדינים בישיבות התיכונות, אך לענ"ד הבעיה העיקרית בהוראת דינים היא: הצבת מטרות נכונות להוראת מקצוע זה, והדרכים הרצויות להשגת אותן מטרות. בדרך כלל, המטרה הניצבת לנגד עיניו של המורה היא, ללמד לתלמידו הלכות רבות ומגוונות שיהיו ערוכה בפני התלמיד כדי שיוכל להמשיך ולנהוג ע"פ אורח-חיים דתי-הלכתי. בהחלט מטרה חשובה ביותר שבלעדי השגתה קשה לתלמיד בוגר לשמור על אורח-חיים דתי ע"פ תורתנו הק'. אך האם זו גם המטרה העומדת לנגד עיניו של התלמיד הצעיר? האם העתיד הוא המטריד את מנוחתו, או שמא ההווה הוא המעניין אותו, וציפיותיו משיעור דינים שונות לחלוטין מצפיותיו של המורה?

מטרה נכונה - לעורר חשיבה הלכתית

ובכן, אחת המטרות החשובות בהוראת דינים לענ"ד היא, לתת כלים בידי התלמיד הבוגר שעל-ידם יוכל לחוש אימתי יש בעיה הלכתית, ומה הם הפתרונות האפשריים המותרים או האסורים ע"פ ההלכה. ומה עליו לעשות הלכה למעשה כאשר מתעוררת בעיה כלשהי ואין באפשרותו לפנות למורה הוראה או בהעדר אדם מוסמך היכול להתמודד עם הבעיה ולתת לה את הפתרון הנאות. תלמיד שסיים את לימודיו התיכוניים ועומד להשתלב במסגרות הצבאיות או האזרחיות, עומדות לנגד עיניו בעיות רבות ומגוונות הדורשות פתרון הלכתי מידי, ובפרט בעידן התפתחות המדע והטכנולוגיה. ועל-כך, המורה לתושבע"פ חייב לחנך את תלמידו במשך שנות לימודיהם לחוש ולהרגיש היכן יש בעיה הלכתית הדורשת פתרון ע"פ התורה, ומה היא החשיבה ההלכתית שדרכה ניתנים פתרונות לכל הבעיות, כדי לענות לעצמו בעת הצורך על הבעיות השונות ולהתמודד עמן ע"פ רוח התורה.

שיטת ה"סוגיא בהעמקה" - עונה על הדרישות

ועל כן, הדרך הרצויה ביותר לענ"ד היא, לימוד דינים בשיטת "סוגיא בהעמקה". סוגיא המקיפה נושא מסויים מתחילתו ועד סופו מכל צדדיו השונים והאפשריים. החל מן הסוגיא התלמודית דרך משנת הגאונים הראשונים והאחרונים ועד ההלכה למעשה עם הדגמות לפתרון בעיות אקטואליות מתחום המעשה. נושא כזה בהיקף רחב ומעמיק עם פתרונות לבעיות אקטואליות מהורה אתגר לתלמידים להתעניינות ולהתלהבות, שהרי עליהם להקיף סוגיות תלמודיות עם כל השקלא וטריא כפי שרגילים בגמ', ובנוסף, עליהם להעמיק ולחדור לפסיקה ההלכתית העולה מן הסוגיא והמחשת פתרונות אלה בחיי המעשה. על כן הנני להציע ע"פ רוח ^{הדברים} דלעיל נושא לדוגמא "דבר שאיך מתכוין ופסיק רישיה באיסורי שבת". נושא שלדעתי טמונים בו פתרונות רבים לבעיות קשות וסבוכות בחייו של היהודי הרוצה לשמור שבת כהלכתה ולא להכשל חלילה באיסורי שבת החמורים.

הנושא מקיף בעיות הלכתיות מן הסוגיות התלמודיות ועד המחלוקות ביין האחרונים בכל פרט ופרט בנושא, ומחולק לפסקאות קטנות שכל פיסקה יכולה להלמד כעניין בפני עצמו והמשתלבת בתוך הנושא להכרה מלאה של הנושא כולו.

אין ספק, שכל מורה חייב לעבד את הנושא עיבוד מיתודי ודידקטי כדי להתאימו לאוכלוסיה התלמידים היושבת לפניו, וכך עליו להציג את המקורות בשלמותם בפני תלמידיו ולהעמיק בהם כבשיעור גמ'. הרמה בה ילמד המורה תיקבע ע"פ רמת הכיתה, ועל כן מוצגת כאן הסוגיא כחומר יסודי הלכתי, והעיבוד הדידקטי יעשה ע"י מורה הכיתה בהתאם לצרכי הכיתה.

חסרונה של שיטה זו שהיא דורשת הכנה מרובה מאד מצד המורה, הן בהכנת סוגיא והן בעיבודה הדידקטי, אך כדאית השקעה זו, שכן, יש לה סיכוי להביא לתוצאות ברוכות לכלל התלמידים.

סוגיית "דבר שאין מתכוין ופסיק רישיה באיסורי שבת"

א. דין דבר שאינו מתכוין באיסורי שבת

הדעות השונות וההלכה כר"ש

א. איתא במסכת שבת דף כ"ג ע"ב, עגלה של קטן אינה נגררת בשבת, אלא ע"ג כלים וע"ג קרקע, ולפי הסבר הגמרא מפני שעושה חריץ, ור' יהודה הוא שסובר דבר שאין מתכוין אסור, דאי ר"ש, הא סבר דבר שאין מתכוין מותר, דתניא ר"ש אומר גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ, וכידוע נפסקה הלכה כר"ש דדבר שאין מתכוין מותר, וכמובא בשבת דף כ"ב ע"א וכך בפסחים דף ק"א דאיפלגו רב ושמואל, רב אמר אין הלכה כר"ש בגרירה ושמואל אמר הלכה כר"ש בגרירה, ואביי אמר התם, כל מילי דמר עביד כרב לבר מהני תלת דעביד כשמואל, כלומר, אע"ג דבפלוגתא דרב ושמואל הלכתא כרב באיסורי וכשמואל בדיני, הכא אע"ג דאיסורי נינהו, לית הלכתא כרב אלא כשמואל, א"כ ההלכה היא דדבר שאין מתכוין מותר.

וכך איתא שם בבבליצה ר"ג ע"א שלשה דברים ר' אלעזר בן עזריה מתיר וחכמים אוסרים וכו' ומקודין את הבהמה ביו"ט. ואומרת על כך הגמ' שם וג' מחלוקות בדבר: ר' יהודה סבר: דבר שאין מתכוין אסור ולא גזרינן קרצוף אטו קירוד, ורבנן נמי סברו כר' יהודה דדבר שאין מתכוין אסור וגזרינן קרצוף אטו קירוד. ור' אלעזר בן עזריה סבר כר' שמעון דדבר שאין מתכוין מותר, ובין קירוד ובין קרצוף שרי, ונפסקה שם הלכה כר"ש, דאמר רבא אמר רב נחמן אמר שמואל, ואמר ליה אמר רב נחמן לחודיה הלכה כר"ש, שהרי ר' אלעזר בן עזריה מודה לו. (והא דהביאה הגמ' "ואמרי ליה אמר רב נחמן לחודיה דהלכה כר"ש דדבר שאין מתכוין מותר" - על דרך האפשר - כדי להראות שאין זה המקור היחיד שפסק הלכה כר"ש, שהרי רב נחמן בשם שמואל זהו המקור הקודם מחלוקת רב ושמואל, דרב פסק שאין הלכה כר"ש, ושמואל פסק דהלכה כר"ש, ואם רב נחמן שמע זאת משמואל א"כ חד מקור הוא, לכך הביאה הגמ' "ואמרי ליה אמר רב נחמן לחודיה", כלומר משם עצמו, ולא משמו של שמואל).

היתרו של ר"ש הוא מוחלט

ומשמע ממס' שבת דף מ"ו ע"ב דהא דשרי ר"ש דבר שאין מתכוין אפילו באיסורא דאורייתא ואפ"ל לכתחלה. דאיתא התם: רמי ליה אביי לרב יוסף: מי אמר ר' שמעון כבתה מותר לטלטלה, כבתה אין, לא "כבתה לא. מאי טעמא? דילמא בהדי דנקיט לה כבתה, הא שמעינן ליה לר' שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר,

תניא ר"ש אומר גורר אדם מטה כסא וספסל וכו'. ועונה הגמ', כל היכא דכי מיכוון איכא איסורא דאורייתא (כגון בטלטול הנר כשהוא דלוק, שהרי כיבוי אב מלאכה הוא. - ועיין תוס' ששואל, הרי כיבוי זה מלאכה שאינה צריכה לגופה היא, וא"כ כל אסורו אינו אלא מדרבנן, ותירוצו שם -) כי לא מיכוין, גזר ר"ש מדרבנן, וכל היכא דכי מיכוון, איכא איסורא דרבנן (כגון, בעשיית חריץ, שהרי חופר כלאחר יד הוא ואיסורו מדרבנן) כי לא מיכוון, שרי ר"ש לכתחלה. ועל זה הקשה רבא, ממס' כלאים פרק ט' משנה ה': מתיב רבא, מוכרי כסות מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוין. בחמה, מפני החמה, ובגשמים, מפני הגשמים. והצנועים מפשילין במקל לאחוריהן. והא הכא דכי מכוון איסורא דאורייתא איכא, ואע"פ כן, כי לא מיכוין, שרי ר"ש לכתחלה. ואכזן קושיא זו נתקבלה, ומבאר שם רבא ביאור אחר. עכ"פ, לר"ש דבר שאין מתכוין מותר אפילו באיסור דאורייתא ואפילו לכתחלה. (ור' יהודה דאסר דבר שאין מתכוין, משמע דאסר אפילו באיסור דרבנן, שהרי בגרירה אסר ר' יהודה אע"פ דהוי איסור דרבנן, דהא הוי חורש כלאחר יד. ועיין במס' שבת דף מ"א ע"ב בתוס' ד"ה מיחם שפינה ממנו מיס.)

איתא בשבת דף כ"ט ע"ב מחלוקת עולא ורב ירמיה רבה, אימתי אומר ר"ש דדבר שאין מתכוין מותר, לדעת עולא מתיר ר"ש לגרור אפילו חפצים קטנים שיכול להרימין ולא יבוא לידי עשיית חריץ, מכיון שאינו מתכוין לחריץ, ור' ירמיה רבה סבר, דר"ש מתיר דוקא בחפצים גדולים דאי אפשר להרימין מרוב כובדן, אבל בקטנים אף לדעת ר' שמעון אסור לגוררם, כיון שיכול להרימין ולא יבוא לידי גרירה. ועיין שם בגמ' דמקשה רבה על ר' ירמיה רבה מהא דכלאים, "מוכרי כסות מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים והצנועין מפשילין במקל לאחוריהן", והקשה רבה, והא הכא דאפשר למיעבד כצנועין דכי קטנים דמי, וכי לא מתכוון שר' ר' שמעון לכתחלה, כלומר בכלאים יכול כל אדם לעשות שלא בדרך של איסור כמו שהצנועין מפשילין במקל לאחוריהן, והוי דומיא דקטנים דיכול להרימין ולא יבוא לידי גרירה, אע"כ מתיר ר"ש לכל אדם ללבוש שעטנז כדי להראות את יפיו בשוק ובלבד שלא יתכוין בחמה מפני החמה וכו', ועלתה קושיא זו דרבה, בתיובתא דר' ירמיה רבה תיובתא. וא"כ אין הלכה כדעת ר' ירמיה רבה, אלא כהסברו דעולא, דאף אם אפשר בדרך אחרת מתיר ר"ש דיון שאינו מתכוין.

ב. דין דבר שא"מ בכל התורה

והא דפסקינן הלכה כר"ש דדבר שאין מתכוין מותר, האם זה דוקא באיסורי שבת או אף בכל התורה כולה? איכא בזה פלוגתא דרבותא. התוס' במס' שבת דף ק"י ע"ב בד"ה ת"ל ובארצכם לא תעשו, כתב: "ומה שמפרש בשאילתות דהא דאסר

לשתות סמא דעקרתא היינו כר' יהודה דאמר דבר שאין מתכוין אסור, ואע"ג דקיימא לן כר"ש דשרי, היינו דוקא בשבת משום דבעינן מלאכת מחשבת, אבל בכל התורה כולה סבירא לן כר' יהודה". אך ר"י חולק על דעה זו וסובר דהלכה כר"ש דדבר שאין מתכוין מותר בכל התורה כולה ולא דוקא בשבת, וז"ל התוס' המביא את דעת ר"י. "ואין נראה לר"י, דבכל התורה כולה קי"ל כר"ש דשרי כדמשמע לעיל בפרק המוציא דף פ"א ע"ב דאמרינן דר' יוחנן סבר כסתם משנה, דנזיר חופף ומפספס וכו' והיינו כר' שמעון דשרי דבר שאין מתכוין. וכן משמע בפרק כל פסולי המוקדשין (בכורות ל"ד ע"א) דשמואל סבר כר"ש בכל התורה כולה דדבר שאין מתכוין שרי, גבי המקיז דם בבכור דשרי להקיז". ועיין שם בתוס', ודבריו של ר"י מתקבלים שהרי הוכיח מכמה מקומות בש"ס דהלכה כר"ש דדבר שאין מתכוין מותר אף בכל התורה כולה ולא דוקא בשבת.

ג. דעת ר"ש בפסיק רישיה

והא דשרינן במוכרי כסות למכור כדרכן הוי בעגזין דלא הוי פסיק רישיה וכמו שכתב שם התוס' בד"ה ובלבד... כגון שהוא לבוש מלבושים אחרים להגין עליו מפני החמה ומפני הצינה ע"כ. שהרי מקובלת בידינו אמרתם של אביו ורבא דאמרי תרוייהו: מודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות וכמובא בשבת דף ע"ה ע"א, בעגזין הצד חלזון, דפריך התם וליחייב נמי משום נטילת נשמה, ועונה רבא: מתעסק הוא אצל נטילת נשמה, ואין כאן מלאכת מחשבת שהרי אינו מתכוין שימות. ופריך התם: והא אביו ורבא דאמרי תרוייהו, ומודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות, ועונה שם הגמ', דהכא לא נוח לו במיתת החלזון, דכל כמה דאית ביה נשמה נחא ליה טפי כד היכי דליציל צבעיה. עכ"פ ההלכה היא דמודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות שאסור אע"ג דהוי דבר שאין מתכוין. וכמובא בעגזין מסוכריא דנזייתא, דאע"ג דקי"ל כר"ש דשרי בדבר שאין מתכוין, אסר רב שימי בר חייא בעגזין מסוכריא דנזייתא, אע"פ שכוונתו שם לסתום הנקב ע"י הסמרטוט ולא לסחוט את הבגד, אך הגמ' הביאה שם דמקרה זה אסור אף אליבא דר"ש, דמודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות, וכמובא מקרה זה שם בשבת קי"א ע"א וע"ב וכן בכתובות דף ו' ע"א.

ד. דין "פסיק רישיה דלא נחא ליה"

דעת ה"ערוך"

ואע"ג דאסר ר"ש דבר שאין מתכוין בפסיק רישיה, וכמובא לעיל וכן במקומות רבים בש"ס, בשבת קי"ז ע"א וק"כ ע"ב ועוד, אם זה פסיק רישיה דלא נחא ליה, לא יאסור ר"ש. שהרי מובא בשבת

ק"ג ע"א: "ת"ר התולש עולשין והמזרד זרדין אם לאכילה כגרוגרת אם לבהמה כמלוא פי הגדי אם להיסק כדי לבשל ביצה קלה ואם לזיפות את הקרקע השיעור הוא בכל שהוא". ופריך התם: "אטו כולהו לאו לזיפות את הקרקע נינהו?!", ופריך אביי התם, דהכא מיירי כגון דלא קא מיכוין, ופריך והא אביי ורבא דאמרי תרוייהו מודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות, ופריך התם: לא צריכא דקעביד בארעא דחבריה. ומפרש רש"י בד"ה בארעא דחבריה, לא איכפת ליה לזיפות. וכותב שם התוס' בד"ה לא צריכא דעביד בארעא דחבריה: "פירש בערוך, ערך "סבר", דבפסיק רישיה דלא נחא ליה כגון דקא עביד בארעא דחבריה וכגון באחר שאינו אוהבו. והקוצץ בהרת בשעת מילה שאין לו הנאה מותר לכתחלה ואפילו איסור דרבנן ליכא. והתיר ר' חבית שפקוהו בפשתן להסיר הפקק ולמשוך ממנו יין בשבת אע"פ שאי אפשר שלא יסחוט כשמסיר הפקק, והוי פסיק רישיה, כיון שאינו נהנה בסחיטה זו שהיין נופל לארץ מותר. ומשמע מדיעה זו, שכל שאינו נהנה אע"ג דהוי פסיק רישיה מותר אפילו לכתחלה, ואפילו איסור דרבנן ליכא.

דעת התוס'

התוס' שם חלקו על דיעה זו, והוכיחו שאף באין לו הנאה איסורא מיהא איכא. מהא דמפיס מורסא להוציא ממנו לזחה היה אסור אי לאו משום צערא דגופא, אע"פ שאינו נהנה כלל בבנין הפתח, ואינו מתכוון כלל לבנין הפתח אלא לנקיבה בעלמא. וכך הביא רשב"א ממחט של יד ליטול בה את הקוץ דהנחנקין (סנהדרין פ"ד ע"ב). ועל כן אומר התוס', דבפסיק רישיה דלא נחא ליה פטור מקרבן חטאת אבל איסורא מיהא איכא. וכך הוא מסביר את דברי הגמ' "לא צריכא דעביד בארעא דחבריה". היינו דלא מיחיב חטאת אבל איסורא איכא, אך הוא עצמו מקשה מהא דלולב הגזול (סוכה ל"ג ע"ב) דממעטיין ענבי הדס ביו"ט, ופריך והא מתקן מנא, שהרי מכשיר את ההדס לצאת בו ידי חובה ומשני כגון שליקטן לאכילה ודבר שאין מתכוון מותר, ופריך והא פסיק רישיה הוא, ומשני כגון דאית ליה הושענא אחריתי, משמע דפסיק רישיה דלא נחא ליה שרי. משמע כפירוש הערוך דכשאינו נהנה מותר אע"ג דהוי פסיק רישיה. ומסיק התם התוס' שאם התיקון הוא תיקון מועט כמו במיעוט ענבים דאין איסורו אלא מדרבנן אם אינו נהנה לא גזרו רבנן ושרי.

פוסקים נוספים שנחלקו במחלוקת ה"ערוך" ותוס'

ולענין פסיק רישיה דלא נחא ליה דאיכא בזה פלוגתא, דבעל הערוך סובר דאף במלאכה דאורייתא יש להתיר אף לכתחלה, ובעלי התוס' חלקו עליו וסברי דנהי דחיוב חטאת ליכא, איסורא מיהא איכא. מצאנו דנחלקו גדולי הראשונים בדעות אלו. דבעל הלכות גדולות והרי"ף והרמב"ם סברי כדעת הערוך. ואילו הרא"ש בשבת בריש פרק הבונה והרמב"ן, הרשב"א,

הריטב"א, הר"ן והריב"ש סברי כדעת התוס' דפסיק רישיה דלא נחא ליה אסור מדרבנן. וכך פסק השו"ע בסימן ש"כ סעיף י"ח וז"ל "חבית שפקקו בפקק של פשתן לסתום נקב שבדופנה שמוציאין בו היין, יש מי שמתיר אע"פ שאי-אפשר שלא יסחוט, והוא שלא יהיה תחתיו כלי דכיון שאינו נהנה בסחיטה זו הוי פסיק רישיה דלא נחא ליה ומותר. וחלקו עליו ואמרו דאע"ג דלא נחא ליה כיון דפסיק רישא הוא אסור".
א"כ גם השו"ע סובר כדעת האוסרים מדרבנן בפס"ד דלא נ"ל. ועוד משמע מדברי השו"ע דאסור בפסיק רישיה דלא נחא ליה. בסימן של"ו סעיף ג' כתב וז"ל "אבל האוכלים בגנות אסורים ליטול ידיהם על העשבים שמשקים אותם אע"פ שאינם מכוונים פסיק רישיה הוא" ע"כ. ומדלא חילק השו"ע בין גינתו לגינת חבירו, משמע דאף בגינת חבירו דהוי פסיק רישיה דלא נחא ליה אסור. ועיין במ"ב ס"ק כ"ז שם דמציין דעות האוסרים והשתירים בזה.

וכל זה לענין איסורי שבת כיון דבעינן מלאכת מחשבת וכדילפינן שבת ממשכן, אבל בשאר איסורי תורה דעת הרא"ש דפסיק רישא דלא נחא ליה לכו"ע אסור ואיסורו הוא מן התורה. כן הביא הבאר היטב שם ס"ק כ'. וכך כתב המ"ב סימן ש"כ ס"ק נ"ג עיי"ש.

ה. פס"ר במלאכה דרבנן

דעת תה"ד, המג"א, התוס' והמאירי

והא דאסרינן דבר שאינו מתכוון בפסיק רישיה, איכא פלוגתא דרבנותא אי הוי דוקא במלאכה דאורייתא או אף באיסור שבות דרבנן.

דעת תרומת הדשן בדיני שבת שאלה ס"ו, שאין איסור דבר שאין מתכוון בפסיק רישיה אלא במלאכה דאורייתא ולא באיסור שבות דרבנן. וז"ל שם "ואף כי פסיק רישיה הוא לענין החמין מ"מ יש חילוק בשבות דרבנן בין מתכוין גמור ללא מתכוין דפסיק רישיה והכי אשכחן בתשובת מהר"מ במרדכי פרק הזורק במס' שבת עכ"ל.

אמנם, המעיין ב"מגן אברהם" סימן שי"ד ס"ק ה' בסופו כתב וז"ל, גם מה שכתב להתיר פסיק רישיה במילי דרבנן וכ"כ סי' ע"ו, צ"ע דבסימן שט"ז סעיף ד' איתא בהדיא דאסור, ותלמוד ערוך הוא. וכ"כ התוס' בשבת דף ק"ג סוף ד"ה לא צריכא ע"ש. וכ"מ סימן של"ז ס"א וסוף ס"ב ע"ש. ומה שהוכיח התרומת הדשן מהמרדכי כתב ה"מגן אברהם" דאינה ראייה וע"ש. א"כ, לדברי ה"מגן אברהם" פסיק רישיה אסור גם בשבות דרבנן

בניגוד לדעת התרומת הדשן. אך המאירי בשבת כ"ט ע"ב סבר
כדעת התרומת הדשן, שעל כל פנים באיך לו הנאה ממנו אם זה
פסיק רישיה בדרבנן מותר. ועיין שם במאירי שנתן דעתו על
כל אותן סוגיות שמהן הוכיח המ"א את דעתו. והעלה המאירי
שאיך מהם כל ראייה לאסור.

הבחנה ביין סוגים שונים של אסור דרבנן

כל זה בדבר שעיקר איסורו מדאורייתא, אבל בדבר שכל איסורו
הוא שבות דרבנן, בדבר שאינו מתכוין והוא פסיק רישיה דלא
ניחא ליה יהיה מותר לכל הדיעות אף לכתחלה, וכדעת התוס'
שהבאנו לעיל ממס' שבת דף ק"ג ע"א בתוס' ד"ה לא צריכא
דעביד בארעא דחבריה.

מעוט ענביו - גדר האסור לפי הדעות השונות

המעייין בחזון איש סימן נ' סק"ה יראה שכתב, דמלשון התוס'
בשבת ק"ג ע"א משמע דשאני תיקון ענביו שהוא תיקון קל, ולכך
שרי בפסיק רישיה דלא ניחא ליה, אבל בשבות דרבנן רגיל
דאינו קל לא התירו בפסיק רישא אע"פ שאינו נהנה. וא"כ
לדברי מרן החזו"א בפסיק רישיה דלא ניחא ליה יהיה אסור
בשבות דרבנן. ורק בתיקון קל כמיעוט ענביו יהיה מותר.

אבל מדברי המאירי בשבת כ"ט ע"ב משמע דתיקון ענביו חשוב
תיקון מנא מדאורייתא. ולכאורה קשה, איך יתכן לדעת התוס'
מיעוט ענביו יהיה פחות משבות דרבנן רגיל וכדברי החזו"א
ולדעת המאירי חשוב איסור דאורייתא. היתכן שדעותיהם כה
מנוגדות, בעוד שלדעת התוס' איסור זה קל אף משבות דרבנן
יהיה איסור זה איסור דאורייתא לדעת המאירי! על כן, נראה
לענ"ד, דהא דכתבו התוס' דאותו תיקון הוי תיקון מועט.
פירושו של דבר שתיקון זה הוי מועט ואיך בו תיקון מנא
מדאורייתא אלא שבות דרבנן, אבל שבות דרבנן מיהא אית ביה.
וכן משמע מדברי התוס' במס' יומא דף ל"ה ע"א בד"ה הנני מילי
באיסורא דאורייתא (ל"ד ע"ב) וז"ל "מיהו יש לדחות מאחר
שאותו תיקון אפילו במתכוין אינו אסור אלא מדרבנן דמיעוט
ענביו איך נראה תיקון כלי כל כך שיחשב תיקון מן התורה לא
גזרו ביה רבנן כיון שאיך נהנה". משמע מדבריו דמיעוט ענביו
אינו חשוב תיקון מנא מן התורה, אבל איסורא דרבנן מיהא
איכא, אלא כיון שאינו נהנה לא גזרו ביה רבנן.

מקומות בדברי המחבר והרב או שאר אחרונים, שמביאים בתחילה סברא אחת בסתם, וא"כ יש מי שמתיר או יש מי שאוסר או יש מתירין או יש אוסרים או יש מי שחולק או יש חולקים, הוא מפני שנראה להם עיקר כסברא שכתבו בסתם, והסברא האחרת היא טפילה בעיניהם". וא"כ לפי"ז דעת הרמ"א לאסור בפסיק רישיה באיסור דרבנן אפילו בפסיק רישיה דלא נחא ליה.

וכן משמע מסימן של"ז סעיף ב' דהכי ס"ל להרמ"א לאסור בפסיק רישא דלא נחא ליה באיסור דרבנן, וז"ל "ואסור לכבד הבגדים ע"י מכבדות העשויים מקיסמים שלא ישתברו קסמיהן". וכתב על כך הרמ"א שם בד"ה שלא ישברו "ובודאי אפילו הם נשברים ליכא איסור דאורייתא כמ"ש סימן שי"ח סי"ב אפילו הכי אסור בפסיק רישיה" ע"כ, וכוונתו בזה שכתב דליכא איסור דאורייתא, שהרי שבירת הקיסמים מקלקל הוא וכל המקלקלין פטורין, וא"כ איך בזה אלא איסור דרבנן והוי לא נחא ליה בשבירת הקיסמים, ואעפ"כ אסר הרמ"א לכבד הבגדים במכבדות כאלה העלולים להשבר קסמיהם.

תמיהת הט"ז

אמנם הט"ז שם כתב וז"ל "תמוה לי הא אפילו משבר אינו אלא מקלקל ופטור" ע"כ. משמע לכאורה מדבריו, כיון דהוי מקלקל וא"כ כל איסורו מדרבנן גרידא, כיון דהוי פסיק רישיה דלא נחא ליה איך מקום לאסור. אך מהרמ"א עצמו לא משמע כן. ויתכן דדעת הט"ז דפסיק רישיה דלא נחא ליה באיסור דרבנן מותר, ולכן תמה על הרמ"א, ואילו הרמ"א עצמו ס"ל דפסיק רישיה באיסור דרבנן אף בדלא נחא ליה אסור.

לפי טעם הב"ח - איך ראייה שהרמ"א אוסר

ועיין בב"ח דכתב טעם אחר בזה וז"ל שם. "ועוד כיון דנהגו בארצותינו לעשות מכבדות מקנים ארוכים דקים ובשעת כיבוד נשברים בודאי, ונראה כמזלזלין באיסור שבת וגם נראה כעובדין דחול, ואל תטוש תורת אמך" ע"כ. ויתכן דלדעת הב"ח שבירת קסמים לאו מלאכה היא כלל, ולכן נקט טעם אחר בזה, ואם נאמר שהרמ"א יקבל טעם זה דהב"ח, א"כ איך ראייה מסעיף זה דהרמ"א סובר דפסיק רישיה דלא נחא ליה באיסור דרבנן יהיה אסור.

"אי אפשר להזהר" - נמוק להתיר

ואפשר לומר דאף למאן דסבר דפסיק רישיה דלא נוחא ליה באיסור דרבנן נמי אסור, במקום שאי אפשר להזהר אפשר דאף הם מתירין. שהרי השו"ע בסימן ש"כ סי"ג כתב וז"ל, "דורס שלג ברגליו ואינו חושש". וכתב על כך הט"ז בס"ק י' ברגליו ואינו חושש, "נראה דאע"ג דאי אפשר שלא יהיה נדמוח והוי פסיק רישיה, מ"מ לא גזרו בזה כיון דא"א להזהר מזה בימות החורף, דכל הארץ היא כך מלאה כפור וגליד והמנעלים הם לחים ונימס השלג שם". א"כ לסברת הט"ז במקום דא"א להזהר בזה מותר. והרמ"א לא חלק על סעיף זה בשו"ע משמע דהכי ס"ל.

פסיקת "אחרונים" בדין "לכתחילה"

עיי' בשו"ע הרב סימן של"ז סעיף ג' דמשמע מדבריו דשבירת קסמים הוי מלאכה דכתב שם וז"ל "אסור לכבד הבגדים במכבדות העשויים מקסמים שלא ישברו קסמיהם בפסיק רישיה והרי זה סותר כלי". וכך כתב המ"ב בסימן של"ז ס"ק י"ד "וטעם כל זה דהוי כמו סותר כלי". אך שם ב"שער הציון" משמע אמנם די ש להקל בפסיק רישיה דלא נוחא ליה באיסור דרבנן אלא דלכתחלה לא כדאי. וז"ל שם על הא דאסור לכבד הבגדים במכבדות מקסמים שלא ישתברו קסמיהם אף שמקלקל פטור. "היינו אף שהוא ג"כ פסיק רישיה דלא נוחא ליה, מ"מ לכתחלה איך כדאי וכמו בגורר כלים גדולים ביותר ע"ג קרקע, דגם שם אם יתהווה חריץ הוא מקלקל את הבית ע"י הגומות והוא פסיק רישיה דלא נוחא ליה ואפ"ה אסור לכתחלה". משמע מדבריו דאף שיש להקל בפ"ר דלא נוחא ליה באיסור דרבנן אך לכתחלה איך זה כדאי.

ח. בדין ספק פס"ר

דעת הט"ז - להתיר בספק

יש להסתפק מה הדין, בספק פסיק רישיה, שהרי אמנם נפסק להלכה דמודה ר"ש בפסיק רישיה דאסור, אך מה הדין בספק פסיק רישיה, האם גם בזה יהיה אסור אליבא דר"ש, או שמא בספק פ"ר מותר? והנה, הט"ז בסימן שט"ז ס"ק ג' כתב בא"ד וז"ל "מ"מ בספק אם יש שם זבובים יש להתיר דשם איך פסיק רישיה, כי זה הוה ספק פ"ר והוה דבר שלא במתכוין ומותר כמו בכורות היכא דלא הוי פ"ר כגון שיש נקב קטן כמש"ל ה"נ איך פ"ר בודאי כי אפשר שאיך שם זבובים וזה הוא כמו במקום דלא הוי פ"ר דמותר שלא במתכוין". מדברי הט"ז משמע דכשם דבספק אם יעשה האיסור אם לאו, מותר מדין דבר שאיך מתכוין אליבא דר"ש, שהרי אומר ר"ש גורר אדם מטה כסא וספסל מכיון שיש ספק אם יעשה חריץ ע"י גרירתו ומותר מפני שאינו מתכוין למעשה האיסור, הכי

נמי אם יש ספק אם יש איסור במעשה שהוא עושה כגון בסוגר
תיבה וספק לו אם יש זבובים בתוכה או לא. לדעת הט"ז, מקרה
זה נמי מותר כוון שאינו מתכוין לאיסור.

חילוקו של הר"ע איגר

והגאון ר"ע איגר בחדושו על השו"ע מחלק בין ספק להבא לספק לשעבר. בשו"ע יו"ד סי' פ"ז הל' ו' בהגה כותב הרמ"א, י"א דאסור לחתות האש תחת קדירה של עובד כוכבים, לפי שהם מבשלים בהם פעמים חלב ופעמים בשר והמחתה תחת קדירה שלהם בא לידי בישול בשר בחלב. וכותב על כך רע"א וז"ל שם "קשה לי הא אינו מכוין לבשל רק לחתות באש, ופסיק רישיה לא הוי דשמא לא בישל העו"כ בקדירה בשר וגם חלב", ועונה על כך רע"א "וצ"ל דדוקא בספק דלהבא, שמא לא יהא נעשה כן במעשה שלו כמו גורר אדם כסא וספסל דהוי ספק, שמא בגרירתו לא יעשה חריץ, אבל בספק דעבר, כמו הכא דאם יש בקדירה בלוע בשר וחלב בחיתוי זה בודאי יתבשל, אלא דהספק שמא אין בו בליעת בשר וחלב, זה מיקרי פסיק רישיה". עכ"ל.

ט. ספק פס"ר - שנוטה לרוב תוצאות של אסור

תלוי במחלוקת אמוראים בענין גרירה

והנה יש לדון, אם התוצאה שתהיה על-ידי המעשה שלו היא בבחינת פסיק רישיה אך אין זה בכל המקרים אלא על-פי רוב, האם יש בזה איסור פסיק רישיה או שמא איסור פ"ר שייך רק אם התוצאה הכרחית בכל מקרה ללא יוצא מן הכלל ולא רק ע"פ רוב. ואולי יש להוכיח דבר זה ממחלוקת ר' יהודה ור"ש גופא בדין גרירה, הובאה לעיל ממסכת ביצה כ"ג ע"ב, דמשמע התם דבגרירת מטה כסא וספסל עושה חריץ ע"פ רוב, ובכל זאת לר"ש שרי. שהרי במס' פסחים ק"א ע"א אמחלוקת דרב ושמואל בענין אי בעינן קידוש במקום סעודה, איתא התם דאף רבה סבר כשמואל דאין קידוש אלא במקום סעודה, ופריך התם: "והאמר אביי כל מילי דמר עביד כרב לבר מהני תלת דעביד כשמואל, והם מתירין מבגד לבגד ומדליקין מנר לנר והלכה כר"ש בגרירה, דתניא ר"ש אומר גורר אדם מטה כסא וספסל בשבת ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ, וא"כ, הכא אמאי עביד כשמואל להצריך קידוש במקום סעודה הואיל ובכל מילי עביד כרב בר מהני תלת! ומשני התם: "כחומרי דרב הוה עביד כקולי דרב לא הוה עביד", והקשו התם בתוס' בד"ה והלכה כר"ש בגרירה וז"ל, "קשה תיפוק ליה משום דר' יוחנן סבר כר"ש דפריך בכמה דוכתי (שבת פ"א ע"ב) והא אמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה, ותנן נזיר חופף ומפספס, אלמא ס"ל דדבר שאין מתכוין מותר". ומתרץ התוס', וי"ל שמא ר' יוחנן לא סבר לה כוותיה בגרירה לפי שקרוב לעשות חריץ ודמי לפסיק רישיה" עכ"ל. משמע מדברי התוס' דאע"פ דר'

יוחנן סבר כר"ש בכל מקום דדבר שאין מתכוין מותר, אבל בגרירה כיון שקרוב לעשות חריץ, כלומר שיש כאן יותר מספק שקול והוי קרוב לוודאי שיעשה חריץ, לדעת ר' יוחנן הוי פסיק רישיה ולא סבר כר"ש דמתיר. וא"כ לדידן דפסקינן כדעת שמואל דהלכה כר"ש בגרירה, אע"ג דגרירה קרוב לוודאי שיעשה חריץ וקרוב הדבר לפ"ר, אע"פ כן חשיב זה לדבר שאין מתכוין ומותר. א"כ משמע מתוס' זה דפסיק רישיה היא תוצאה הכרחית בכל מקרה ומקרה, ואם לא ברור שהתוצאה תהיה בהכרח לא חשיב זה לפסיק רישיה.

היוצא מדברינו, דאיכא מחלוקת אמוראים אי בעינן שתהיה תוצאה ודאית, ואז חשיב לפ"ר, וזו דעתו של שמואל. או דחשיב פסיק רישיה אף במקרה שאין התוצאה ודאית כל שאינו ספק שקול דהוי רובו ככולו ויחשב לפסיק רישיה, וזו דעתו של ר' יוחנן.

הגם מחלוקת תנאים בדבר?

ואפשר דאיכא בזה מחלוקת תנאים, דאיתא במס' שבת צ"ה ע"א. ת"ר החולב והמחבץ והרודה חלות דבש שגג בשבת חייב חטאת הזיד ביו"ט לוקה ארבעים דברי ר' אליעזר. וחכ"א אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות. והקשו התוס' בד"ה המכבד והמרבץ תימה דע"כ מיירי דלא הוי פ"ר שישוה הגומות דאי פ"ר היכי שרי לקמץ ר"ש לכתחלה הא מודה ר"ש בפ"ר ולא ימות. וכיון דלא הוי פ"ר אמאי מחייב ר"א חטאת, האמר בפרק אמר להם הממונה (יומא ל"ד ע"ב) גבי צירוף עשיות דדבר שאין מתכוין מותר לר' יהודה מן התורה דלא הוי מלאכת מחשבת. וי"ל דבהא פליגי דר' אליעזר סבר דהוי פ"ר ורבנן סברי דלא הוי פ"ר. ולכאורה קשה על תירוצו זה של התוס', כיצד יתכן שר"א ורבנן יחלקו בדבר שהוא במציאות, הרי נוכל להוכיח ולראות אם מכבד את הבית יש בו משה גומות והוי פ"ר או דלא הוי פ"ר. ועיין ברמב"ן במלחמות ה' על הרי"ף דהקשה קושיא זו בהביאו דברי המשנה במס' ביצה כ"ב ע"ב שלשה דברים היו עושיין בית רבן גמליאל ואין חכמים מודים לו ואחד מהן מכבדין בית המטות ביו"ט. ועיין שם דכתב, "וכבר נשאל עליה רבינו אלפסי ז"ל..." "ולפי דעתי שזו ראייה שאין כבוד הבית פסיק רישיה ולא ימות להשוות גומות, שא"כ איך עלה על דעת ר"ג להתיר ולעשות בה מעשה נמי, וא"ת זו היא מחלוקתם, דר"ג סבר דבר שאין מתכוין הוא ורבנן סברי פסיק רישיה ולא ימות הוא, א"כ כבר נסתייעא סברתינו ממעשה דר"ג והדבר רחוק להעמיד מחלוקת חכמים בדבר שאפשר לעמוד עליו עיי"ש.

א"כ נמוקו זה של הרמב"ן במלחמות שאי אפשר להעמיד מחלוקת בדבר שאפשר לעמוד עליו שרייר וקייס אף על דברי התוס', המעמיד את מחלוקת ר"א ורבנן דבהא פליגי אי הוי פסיק רישיה או לא.

ולשיטתנו דלעיל אתי שפיר, דאפשר דכוונת התוס' כך, ר"א

ורבנן פליגי אי פ"ר בעינן שהתוצאה תהיה ודאית ללא שום ספק ולא רק ע"פ רוב, וזו היא דעת רבנן דלא מחייבי, כיון דבכיבוד הבית איך בהכרח תוצאה ודאית של השוואת גומות. ואילו ר' אליעזר סובר דכל שאינו ספק שקול אלא ע"פ רוב התוצאה תהיה, חשבינן זאת לרובו ככולו וחשיב פסיק רישיה, ולכן במכבד סבר ר"א דחייב חטאת. וזוהי כוונת התוס' דבהא פליגי, כלומר הדבר ידוע שע"פ רוב איכא השוואת גומות, אלא אי חשיב זה פ"ר או לא בזה פליגי ר' אליעזר ורבנן וכדברינו.

י. פס"ר במלאכה התלויה ב"כוונה"

הוכחה מדברי ה"ה על הרמב"ם

והנה בדבר שהתוצאה בהכרח תהיה אלא דכל מצדאות האסור במלאכה תלוי בכוונתו אם חשיב פסיק רישיה אף באינו מתכוין לתוצאה שתהיה לאחר מעשה שלו, או דהוי פ"ר דוקא אם התכוון בדעתו לתוצאה שתהיה. ואפשר להביא הוכחה מדברי הרב המגיד על הרמב"ם הלכות שבת פרק י"ב הלכה ב' שם כותב הרמב"ם וז"ל "המכבה כל שהוא חייב אחד המכבה את הנר ואחד המכבה את הגחלת של עץ אבל המכבה גחלת של מתכת פטור ואם נתכוון לצרף חייב". וכותב על כך המגיד משנה וז"ל "ומדברי רבינו שכתב שהכל תלוי בכוונתו, נראה שכל שאינו מתכוין איך ראוי לומר בו פסיק רישיה ולא ימות וחייב, מפני שכשהוא מתכוין הוא עושה מלאכה וכשאינו מתכוין איך בו מלאכה כלל שהרי אינו רוצה לעשות ממנו כלי. ודומה לקטימת קיסם שהזכרנו פי"א שכל שאינו קוטמו לחצוץ בו שיניו אע"פ שראוי לכך בקטימתו פטור. שכל שהוא מפני תקון כלי, מי שאינו מתקנו פטור ואפילו לר' יהודה המחייב בדבר שאין מתכוין".

רואים מדברי הרב המגיד שאע"פ שהתוצאה קיימת אם הענין תלוי בכוונתו כל שלא היתה כוונה לא הוי פסיק רישיה. ומביא הוכחה מדברי הרמב"ם שתולה חיוב עשיית הכלי בכוונתו לצרף ע"י כיבוי זה, כי אז בכוונתו לעשות כלי וחייב, אבל אם לא היתה כוונתו לצרף אלא לכבות הגחלת שלא תבער, איך בו חיוב בפסיק רישיה מצד עשיית כלי, כיון שלא היתה כוונתו לעשיית כלי. וכך מביא הוא הוכחה מקטימת קיסם שאם קטמו לחצוץ בו שיניו הוי כלי וחייב ואם קטמו שלא לחצוץ בו שיניו אע"פ שראוי לכך, פטור.*

* להשלמת הנושא רצוי להפנות את התלמידים לאנציק' תלמודית ערך "דבר שאינו מתכוין" וכך לשו"ת "יחיה דעת" לגר"ע יוסף חלק ב' סימן נ"ב בדין הובלת עגלת תינוק בדרך עפר. (- העורך).

תרדתנר נתונה:

**למר אריה קרשינסקי הי"ו, סגן-מנהל מכללת ליפשיץ,
על עזרתו הרבה בהבאת הדברים לדפוס ועימודם
בצורה נאה.**

למר מנשה ישראל הי"ו על עמלו.

ולגב' יהודית כהן-שור על יגיעתה.